Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Sønderjydsk MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Claus Eskildsen og H. Lausten-Thomsen

INDHOLD:

J. Raben: 80 Aar efter. — Minder fra Kampene i 1864.

Nicolai Svendsen: Af en gammel Gaards Historie.

NR. 5 1. MAJ 1944 20. AARG.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FYENS DISCONTO KASSE
ODENSE
Stiftet 1846
Danmarks ældste private Bank

Landbostandens Sparekasse
Nykøbing F. Tlf. 197 - 119

Aktieselskabet
Landbobanken i Skive
SALLING BANK
Kontortid: 9—12 og 2—5
Lørdag 9—2.
Telefon 700 . Skive

Aktieselskabet
STRUER BANK
STRUER

Aktieselskabet
Banken for Hobro og Omegn

Graasten Bank A/S
Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Støt de sønderjydske Indsamlinger

Spare- & Laanekassen for Kolding By og Omegn
Stiftet 1856
Reservefond ca. 1½ Million

Banken for Skanderborg og Omegn
Kontortid 10—3 Telefon 516 og 517
Skanderborg

Sparekassen for Haderslev Bys Omeg
Telefon 2133, 2 Linier.
Postgiro 8356.
HADERSLEV.

Aktieselskabet
AARHUUS PRIVATBANK
Aktiekapital og Reserver ca. Kr. 18 Mill.
Aarhus Hovedkontor
København Nygade 1.

Horsens Landbobank A
Kontortid 9½-12½ og 2½-4
HORSENS

Sparekassen i Nykøbing paa Falster
Indskudskapital ca. 43,9 Mill. Kr.
Reserver ca. 3,3 Mill. Kr. Telefon 216

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn
HOBRO — Telefon 13

Reserveret
„B".

Sparekassen for Randers By og Omegn
Kontortid 10—1 og 3—5
„Telefon 3310 (4 Linier)."
Randers

Trifoliums Frø

Aktieselskabet
Handels- og Landbrugsbanke
Silkeborg
Telf. 1024 (4 Linier)
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

DANSK MASKINOPLAG A/S
(JØRGEN M. HANSEN)
Aabenraa - Telf. 2044
Sønderjyllands ældste og største Specialforretning i Maskiner for Landbruget.

AKTIESELSKABET
SKARREHAGE MOLERVÆRK
Nykøbing Mors

Midtjyllands Ægeksport
v/ A. Tornvig-Jensen
Brande
Brunkul købes og sælges. Telefon 84 og 185

IKAST SKAANERFABRIK
P. Chr. Mikkelsen
IKAST

GRAM KØLEANLÆG
Brødrene Gram A/S
Vojens

Bornholms Maskinfabrik, Rønne
Jernstøberi, Maskinfabrik, Bygningsstøbegods

Nordisk Trikotagefabrik
Haderslev

Vestergaard Poulsen
TRIKOTAGEFABRIK
Telf. 117 IKAST

DIPLOM-IS.
Haderslev Telef. 1160
Vejen Telef. 3

Kirkegaard & Co A/S
Trikotagefabrik
HERNING

A. Jepsen
Trikotagefabrik
Vestergade 43 — — Telf. 221
HERNING

ASMUS HANSEN
Kolonial- og Kortevarer
en gros
Haderslev

Smith & Co. A/S
Cykler og Cykledele
en gros
ODENSE

Carl J. Ulrich & Søn
Aktieselskab
Haslev - Telefon 600

Aktieselskabet
Dampmøllen i
Nykjøbing p. F.

Poul Pedersen
Landsretssagfører
Vejle

Aktieselskabet
Skive Markfrøkontor
Frøavl - Frøhandel
Skive. Telf. 94 2. Lin.

Marie Christensen
Hjemmebageri & Conditori
med Thesalon
Bispetorv - Aarhus
Telefon 1939 - 3222

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haslev Gymnasium - *Kostskole for Drenge*

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.
Alle Oplysninger ved Henvendelse til
Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

Snoghøj Gymnastikhøjskole
Fredericia.
3 Maaneders Sommerskole.
5 — Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Helsinge Kost- og Realskole
NORDSJÆLLAND
Skolen er beliggende i en smuk skovrig Egn nær Kattegat. Skolebygningen er ny og tidssvarende. Universitetsuddannede Lærere.
Program sendes. *O. Nelsson*

Askov Sløjdskole
Efterskole
Maj-Oktober: Piger (14-18 Aar).
November-April: Drenge (14-18 Aar)
Skoleplan og Oplysninger sendes.
POUL VYNNE

Stenhus Kostskole
HOLBÆK
Rektor Svend Larsen

Københavns Maskinskole.
Statsanerkendt Læreanstalt.
Kursus til Maskinisteksaminer, Elektro installatørprøven for Maskinister, Ma skinpasserprøven, Motorpasserprøven Kedelpasserprøven, Den kommunale Elektroinstallatørprøve. Program tilsendes, og alle Oplysninger gives ved Henvendelse til Skolens Kontor,
Jagtvej 163, København Ø.
dgl. 9-15 og 18-20 (Lørdg. undt.

Bornholms Frø & Saasæd Central
Aktieselskab
Rønne

AKTIESELSKABET
MICHAEL ANDERSEN & SØN
BORNHOLMSK KERAMIK
RØNNE

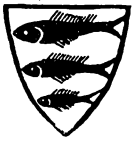

JESPER NIELSEN
TRICOTAGEFABRIK
HERNING

A/S Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl og Frøhandel, Aabenraa

Forlang
BULLOX
100 % ren Kødekstrakt — Kød-Bouillon-Tærninger
Kvaliteten uforandret de sidste 10 Aar
A/S Dansk Kødekstrakt Co. Aabenraa

„CIMBRIA"
Tømmerhandel A/S
Aabenraa
Trælast - Bygningsartikler
Støbegods
Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Køb dansk Arbejde!

KERAMIK

A/S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som
den leveres - ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

NIELS LARSEN'S
TRIKOTAGEFABRIK
Hammerum

Dyekjær & Christensen
Fiskeeksport
Ringkøbing

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

80 AAR EFTER.

MINDER FRA KAMPENE I 1864.

VED J. RABEN.

Soldatergraven i Gaardejer Lorens Petersens Have i Ragebøl.

»De gamle fra Bøffelkobbel«, Jørgen og Katrine Fink, kunde den 13. Juni 1904 fejre deres Guldbryllup. Det var en stor Festdag for de gamle, og utallige var de Lykønskninger, der i Form af Telegrammer, Breve og Gaver strømmede ind i det lille Hjem ved Bøffelkobbel, baade fra Bekendte og Ubekendte.

Blandt disse Breve finder jeg et, der har særlig Interesse. Det er skrevet af en Pastor R. Pedersen i Løkken den 16. Juni 1904 og lyder:

»Det undrer Eder vistnok at modtage Brev fra en, der er Eder aldeles ubekjendt. Men da jeg forleden læste i Avisen, at I den 13. ds. kunde fejre Eders Guldbryllup og i den Anledning det var draget frem, at der i Eders Have er begravet en dansk Dragon og en Infanterist, da vaktes Barndomsminderne i min Sjæl, og hin 18. April 1864 stod for mig, som var det blot et par Dage siden. I Slaget den 18. April havde jeg tre Brødre med, den yngste af dem blev tagen til Fange, det var paa hans Fødselsdag, og samme Dag blev den ældste skudt i Hovedet og døde iflg. et Brev fra den tyske Læge Worthmann den 19. April om Morgenen. Han blev begravet sammen med en prøjsisk Soldat i en Gaardmands Have, hvis jeg ikke tager meget fejl, imellem Sundeved[1]) og Ragebøl tæt ved Vejen. Min Broder var Infanterist af 16. Regiment, Kompagni og Nummer har jeg glemt, men hans Navn var Marqvert Pedersen fra Stubberup pr. Kjerteminde. Der stod i Brevet, at Graven vilde blive betegnet med et Trækors, med Navn, Hjem-

[1]) Skal være mellem Dybbøl og Ragebøl.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sted og Nummer, saa det til enhver Tid vil kunde findes. Mere end 40 Aar er svundne siden hine Smertens Dage, men de staar saa levende for mig, som om det var sket igaar og aldrig kan jeg tænke derpaa uden at græde ved Mindet om mine Forældres bitre Sorg.

Vi har aldrig været der, thi vi var meget fattige, og ved heller ikke, om Graven kan findes endnu. Men da jeg læste om den Kærlighed, I har til de danske Krigere, der faldt i hine Dage, og jeg tænker maaske I kjender flere saadanne Grave, ogsaa min Broders, og vilde være saa gode at sende mig nogen Besked derom, om jeg mulig kunde komme at se det Sted, hvor min ældste Broders Støv hviler. I hans sidste Brev stod der: »Jeg gaar altid med Jesus for Øje«. En Sognepræst Hansen, som boede der i Egnen, modtog den tyske Læges Brev og nogle Portræter, som var i min Broders Eje, da han faldt. Han sendte det videre til min Fader, Husmand Peder Marqversen, Stubberup Mark, pr. Kjerteminde.

— — —

Jeg er nu Forstander for en lille Metodistmenighed her i Løkken helt oppe ved Skagerak. Om 5-6 Uger skal jeg en Tur saalangt sydpaa som til Kolding, hvis De før den Tid har kunnet og villet give mig de Oplysninger De ved, og det skal vise sig, at Graven kan findes, kommer jeg maaske ned at se den sidst i Juli.

Tilgiv mig for min Paatrængenhed, men Mindet trænger saa stærkt frem, at jeg maa give mine Følelser Luft, og om mulig se min Broders Grav, kan I gamle ikke selv styre Pennen, er der maaske dog en anden, der vil nedtegne Eders Viden om denne Sag. Gud velsigne Eder, er min Bøn. *Pastor R. Pedersen,* Løkken.«

Om Jørgen Fink har svaret, og om Præsten har faaet sit inderlige Ønske opfyldt, vides ikke.

Graven er endnu bevaret. Den ligger i Gaardejer Lorens Petersens Have i Ragebøl, ud mod Landevejen til Dybbøl Kirke. Et Støbejernskors bærer følgende Indskrift:

Her hvile

Janotscheck	og	Marquard Petersen
af 18. Preuss. Inf.		fra Stubberup paa Fyn
Reg. 4. Komp.		af 16. Reg. 3. Komp.

faldne 18. April 1864.

Menig Nr. 79 Marquard Petersen faldt haardt saaret i Fangenskab i Nærheden af Skanse X. Efter Meddelelse fra det prøjs. Regiment Nr. 18 førtes han sammen med Janotscheck og andre saarede til Lazarettet i Sottrup. De to døde undervejs og fik en fælles Grav i Haven.

Man satte et sort Trækors med hvid Indskrift paa Graven:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Hier ruhen zwei tapfere Krieger
Janotscheck vom 18. preuss. Inft. Rgt., 4. Komp.
und
Marquard Petersen 16. dänischen Inft. Rgt., 3. Komp.
Sie fielen am 18. April 1864«

Dette Kors stod indtil 1880, da det danske Krigsministerium lod sætte det nuværende Kors paa Graven.

Det af Pastor R. Pedersen nævnte Brev fra den tyske Læge stemmer ikke overens med det prøjsiske Regiments Meddelelse. Det maa dog antages, at Regimentets Meddelelse, at begge er død under Transporten til Lazarettet, er rigtig. Hvis de var døde paa Sottrup Lazaret, vilde de være bleven jordet paa Sottrup Kirkegaard.

Officersaspirant Sophus Prior † 18. April 1864.

Officersaspirant ved 20. Regiment Jacob Sophus Prior, Søn af Sognepræst Andreas P. Prior i Nors-Tved (Thisted Amt), faldt den 18. April 1864 under 8. Brigades Angreb.

Regimentets 2. Kompagni under Kaptajn Stockfleth laa under Brigadens Fremrykning i forreste Linie paa 20-Regiments højre Fløj og var naaet frem til Gærdet, der fra Syd til Nord, mellem Langdamsgaard og Grønkærgaard fører op mod Dybbøl Mølle.

Næsten hele Kompagniet mejedes ned i den voldsomme Kugleregn, saa kun to Korporaler af samtlige Befalingsmænd slap derfra. Kaptajn Stockfleth fik en Kugle i Baghovedet og var død med det samme.

Lige før faldt Officersaspirant Prior ved Stockfleths Side med de Ord: »Herre Gud, hjælp mig«! — »Det skal han nok, min lille Ven«, sagde Stockfleth, der faldt et Øjeblik efter.

»Komitéen til Rejsning af Mindesten for Faldne i de slesvigske Krige« har rejst en Mindesten paa Stedet. Det er en Natursten med Indskrift:

Her faldt
Kapt. F. H. E. H. Stockfleth
Seklt. L. C. H. Brønnum
Offasp. J. S. Prior
Kmdsg. J. L. C. Bugge
ved 20. Regt.
den 18. 4. 1864.

Officersaspirant Priors Oppasser Jens Lauritzen, Menig No. 71 ved 20. Regiments 2. Kompagni, sendte den faldnes Fader den første Meddelelse, efter at Resterne af Regimentet var bleven overført til Fyn.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Han skriver:

»S. T. Høiærværdige Hr. Pastor Prior.

Nors Præstegaard pr. Thisted.

Da jeg troer Dem i Besiddelse af Sjælsstyrke nok, vil jeg idag, ihvor ondt det end gjør mig, opfylde en sidste Pligt, som jeg har lovet Deres Søn, jeg kan saaledes lade Dem vide, at Deres Hr. Søn er falden i Kampen for vort elskede Fædreland den 18. April paa Skraaningen af Dybbølbanken, under vort Regiments Fremrykning for at kaste Fjenden ud af Skandserne, som han var i Besiddelse af. Han døde med de Ord paa Munde, Herre Gud hjælp mig, hvortil vor Capitain svarede, at det gjorde han nok, vor Capitain faldt kun fire Skridt fra ham.

Jeg har siden han kom til Compagniet været hans Oppasser og er hans Landsmand. Jeg vil med god Samvittighed give ham det Skudsmaal, at han var kjæk og gik uforsagt i Ilden, som De jo veed den Dag meget hæftig, han døde for Fædrelandet, den skjønneste Død en Soldat kan dø. — Jeg beder tusinde Gange om Forladelse fordi jeg maaske ikke skaansom nok har kunnet underrette Dem derom.

Fyen d. 19. April 1864. Allerærbødigst

20. Regiments 2. Comp. Nr. 71. *J. Lauritzen.*«

Senere modtog Pastor Prior følgende Brev fra Oppasseren:

»Vitofte i Fyen den 15. Maj 1864.

Velærværdige Her. Pastor Prior, Nors.

Naar jeg ifølge Deres kjærlige og nedladende Anmodning atter skriver Dem til, da er det i Følelsen af min egen Ringhed overfor en Mand og Familie som Dem og Deres, der staar paa Intelligentsens Høidepunct.

Jeg maae til min Sorg aabenhjærtigt tilstaa, at jeg ikke vil kunne føre en Brevvexling, der kan interessere Dem, men Deres for mig kjære Skrivelse giver mig det visse Haab, at de overser alt Sligt, naar de kun seer min gode Villie.

Efterretningen betræffende Deres Søn's Pengeaffairer og sligt kan jeg ikke give tilforladelige Oplysninger, havde han nogen Deponerede (i) Frederits, hvilket jeg har grund til at troe, formoder jeg at det er i Nr. 462 i Danmarksstræde, uden at jeg veed Mandens Navn, — med Vished veed jeg, at han dersteds efterlod en Deel Tøi, som der var umuligt at have med da vi Reiste, deriblandt var 3 Tæpper, som udgjorde hans Seng i Frederits — de to var bleven ham foræret for hans hæderlige Deeltagelse i Alssundviig Affairen. Det er alt hvad jeg veed om hans pecuniaire Omstændigheder, da saadant aldrig kom under Omtale imellem os.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jeg kan rose mig af at han, naar vi var ene, behandlede mig mere som sin Ligemand, end een af sine Undergivne, vore Samtaler dreiede sig næsten altid om vort dyrebare Fædrelands Skjæbne, som laae os begge saa dybt paa Hjærtet, alle andre Livets Gienvordigheder traadte i Baggrunden for denne ene, som udgjorde næsten vort hele Liv, kun een Gang falt Talen paa hans Forlovede, som han omtalte med Agtelse og Kjærlighed, ved samme Lejlighed var han saa god at vise mig hendes Portræt, som han havde i en lille Lommebog. Kommer jeg engang i Tiden Hjem fra Krigen, vil det være mig en stor Glæde at komme hjem i Deres venlige Præstegaard, for at De kan see og tale med den simple Mand, som fulgte Deres Søn under hans hele Hæderlige Færd som Soldat, altid var han godt fornøiet, og gjorde hans Pligt som en Ærekjær Soldat ved enhver Leilighed.

Ifølge Deres Velærværdigheds Ønske melder jeg Dem, at jeg er fra Vestervig i Thy — naar jeg kommer hjem vil Breve til mig være at Addressere til Boelsmand Anders Korsgaard i Vendel i Vestervig Sogn. Deres Godhed kunde aldrig optænke at give mig en kjærere Gave end Deres ædle Søn's Portræt, hvilken jeg med glæde vil modtage, men vil det ikke volde Dem og hans dyrebare Moder Sorg og oprippe det maaske allerede noget lægte Saar, som hans tidlige Bortgang har forvoldet Dem, naar De seer Een af hans Kampbrødre vende frisk og sund tilbage, men Guds Veie ere Urandsagelige, er det hans Villie at jeg skal Ende mit Liv paa Valpladsen døer jeg med Glæde for vor borgerlige Frihed og vor Elskede Fædrelands Uafhængighed, aldrig ønsker jeg mig en skjønnere Død som Soldat, end som Deres Søn døde paa Dybbølbakke. Mig og de faae tilbageblevne af Compagniet glædede os hjertelig over Deres Søns hæderlige Begravelse, — jeg ved ikke om det er Skam, men Taarene stode flere af os i Øinene ved at læse Deres Velærværdigheds Skjønne Brev, vi Simple Soldater har ikke den Lykke at blive jordet omgiven af vore Kjære, men derfor misunder vi ikke vore mere heldige Vaabenbrødre.

Min Ringe Brev af 19. April tillægger De Her. Pastor alt for stor Værd, jeg var dengang saa udvaaget, at jeg næsten ikke veed hvad jeg skrev, men det var Sandhed, og Villien var god, vi havde dengang ikke faaet anden Søvn i 5 Døgn end som vi hveranden Nat kunde faae paa Skraaningen af Dybbølbakke, der havde vor Compagni den første Dag vi kom derud opkastet en Grøvt under Deres Søns opsyn, her laae vi alle Officerer, Underofficerer og Menige imellem hverandre, der laae vi endda nogenlunde godt, da vi var saa heldige, at der ingen Granater faldt imellem os, men hver Time fusede der i Hundredeviis over vore Hoveder, med den dem eiendommelige Brusen, som er godt skikket til at holde Øinene aabne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Da oprandt den i vort Fædrelands Historie Uforglemmelige 18. April, Kl. kunde vel omtrent være 10½, da der blev raabt til Gevær, vi laae imod den deilige Foraarssol dækket ved omtalte Grøvt, vor Captain Stochflet siger: Fjenden kommer, Geværkuglerne susede os allerede om Ørene i hundredviis. — Deres Søn tilkastede mig et Alvorligt Øiekast og hviskede: Falder jeg, underret saa min Fader derom. Vor ædle Major kom løbende med Ordre, og gjorde vor Capitain Anviisning hvor vi skulde staae, selv fulgte han med vort Comp., der blev Commanderet: Venstre om Løb. — 2 Minutter efter saa vi Fjenden i store Masser trænge Rask ned imod os, — vor Major og Captain paa en Gang: Høire om! Vi jager dem tilbage igjen, vort hele Compagni havde saaledes Front mod Fjenden, — der var allerede falden flere af Mandskabet, vi stod for en tæt Tjørnegjærde, men vi sprang rask over, og med Hurra gik det fremad i Rask Løb med fældet Bajonet. Angrebet var voldsomt, — Fjendens overvældende Tropper flygter fra Hegn til Hegn indtil Skandserne, — hver Hegn vi tog derfra udslyngedes Geværkugler, og Artilleriet overøste os med Granatkardætsker i Tusindeviis. Marken blev oversaaet med Døde og Saarede, — over Halvdeelen af Compagniet er falden, — vi gjør Holt for en Hegn foran Skandserne, — jeg seer med et smerteligt Blik tilbage efter Forstærkning, — men der kom Ingen, — vi var overladt til os selv, — vort Compagni var saa langt fremme, at Fjenden var os forbi paa begge Fløie og hans Kugler fløi os bagfra, saa der var mange som blev skudt, imedens vi laae der var Løitnant Brønnum kommen og siger at han er saaret i den ene Arm. Captainen siger, det maa Intet kunne gjøre idag, — Nei jeg skal nok vedblive at føre min Deling, siger Løitnanten.

Deres Søn kommer i samme Øieblik med en Melding, — han havde neppe udtalt før den Dræbende Kugle traf ham. Herre Gud, Hjælp mig, siger han ikke med Angest, men med en troende Christens rolige Overbeviisning, — Ja det gjør han saamæn nok, siger Captainen.

Saa commanderede Captainen: Retirer til venstre. Blodet flød ham allerede ned af den ene Kind, — han var saaret i den ene Side af Panden, — han gik vel omtrent 4 Skridt forbi Deres Søn, der fik han atter en Kugle, og faldt uden at reise sig mere, — vi faa Tilbageblevne gjorde Holt ved enhver Hegn, og sendte Fjenden nogle Skud, indtil vi kom ned i Brohovederne, — der sendte vi ham vor sidste Hilsen, da vi saa blev commanderet tilbage til Als sprang jeg op og svingede min Kaskjet og Raabte,: Længe Leve vor Gamle Danmark, — det blev besvaret med rungende Hurraer langs hele Linien, — de var morsomt at see hvorledes Prøiserne stak Hovederne op, — de troede maaske at vi atter vilde gaa angrebsviis frem, — vi sendte dem saa vor sidste Ladning, og gik saa tilbage i god Ro og Orden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En lille Glæde har jeg dog af Affairen. Compagniet og Regimentet har indstillet mig til Kongen for godt forhold under Fægtningen, om Han vil hædre Nogen med Medaille. De og Deres dyrebare Familie være hilset og takket Tusinde Gange fra Deres Taknemlige og Tjenstpligtige

20. Regiment 2. Comp. Nr. 71. Ærbødigst

Jens Lauritzen.

Sophus Priors Lig blev af Prøjserne afleveret til de danske Vagtposter ved Sønderborg. Det blev sendt til København og begravet paa Søetatens Kirkegaard den 1. Maj.

Sekondløjnant F. T. Grünwald ved 22. Regiment.

Ankers og Castenschiolds Navne er knyttet til Skanse II's Historie, men der er en anden tapper Officer, hvis Navn ikke maa glemmes, naar man taler om den berømte Skanse. Det er Sekondløjtnant F. P. Grünwald, født i København den 3. August 1840. Faderen var Toldembedsmand. 18 Aar gammel blev Grünwald optaget paa Landkadetakademiet. 1860 udnævntes han til Sekondløjtnant og ansattes ved 22. Infanteribataillon. Med 22. Regiment rykkede han i Felten.

Med Mod og Dygtighed deltog han i Fægtningen ved Bøffelkobbel den 22. Marts, ved Forsvaret af Dybbølstilling og i Kampen den 28. Marts. Under Stormen den 18. April kommanderede han 5. Kompagni, som laa i Beredskab til Forsvaret af Skanse II og Løbegraven syd for Skansen. Ved denne Lejlighed udmærkede den unge Løjtnant sig i den Grad, at han blev dekoreret med Ridderkorset.

Kompagnichefen for 22. Regiments 5. Kompagni, Prlt. O. I. Krabbe blev syg og Sklt. Grünwald maatte overtage Kommandoen over Kompagniet og Skanse II. Han overtog Kommandoen den sidste Nat før Stormen, Anker kommanderede Artilleriet, Grünwald Infanteribesætningen. De sidste Dages Ild fra Gammelmarkbatterierne havde forberedt Stormangrebet paa en grundig Maade. Voldene var næsten udjævnet, Blokhuset brændte. Det var en haard Nat fra 17. til 18. April. Næste Dags Formiddag kom Stormen. Grünwalds og Ankers Tapperhed er tilstrækkelig kendt. Med Resten af Besætningen faldt de i Fangenskab. Samme Dags Eftermiddag blev de ført til Flensborg, for derfra at sendes videre til Magdeburg og senere til Cosel. Fra Flensborg skrev Grünwald følgende Brev til sine Forældre:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Flensborg, d. 18. April 1864.

Kjære Forældre!

Med dyb Sorg maa jeg berette Eder, hvad I allerede ved, nemlig at Skanserne er tagne i Morges efter den voldsomste Beskydning med Granater. Jeg var med Kompagniet, som jeg havde overtaget paa Grund af Kompagnikommandørens Sygdom, i Skanse II. Den var næsten aldeles nedskudt, Blokhuset var der Ild i. Prøjserne stormede frem med mange Gange overlegne Kræfter; efter en halv Times Forsvar maatte jeg opgive Skansen.

Jeg er nu som Fange i Flensborg og skal i Morgen til Magdeburg tillige med mine Kammerater. Hele Regimentet er opløst. Jeg faar det forresten godt og bliver godt behandlet. Lev vel, kjære Forældre, til vi med Tiden atter ses, og hils alle Venner og Bekjendte.

Eders stedse hengivne Søn

Frederik«.

Originalbrevet opbevares i Museet paa Sønderborg Slot. Grünwalds Slægtninge har foræret det til Museet sammen med et Par Tegninger, som Sklt. Grünwald har udført under sit Ophold i Cosel.

I Generalstabens Bog om Krigen 1864, II Bind pag. 394 berettes om Stormen paa Skanse II:

»Skanse II's Besætning (det halve 5. Kompagni af 22. Regt.) ilede straks ved Angrebets Begyndelse, ført af Sklt. F. P. Grünwald, ind i Skansen og naaede op paa det næsten sønderskudte Brystværn og aabnede ufortøvet sin Ild mod Stormkolonnen, ligesom der fra Skansen under Seklt. Anckers Kommando afgaves Kardæskskud. Fjenden blev derved tvunget til venstre og til højre mod de paa Siden værende Løbegrave. Under Beskyttelse af Geværild tilvejebragte fjendtlige Pionerer en Aabning i Palissaderne, hvorigennem en Del af Skyttekompagniet trængte ind i den sydlige Del af Værket. Da imidlertid Skansen ved det brændende Blokhus og de talrige Traverser var delt i to næsten helt adskilte Afsnit, fortsattes Forsvaret under Løjtnanterne Grünwald's og Anckers Kommando endnu i nogen Tid i dens nordre Del«.

Da 22. Regiment ophævedes i 1866, blev Grünwald forflyttet til 4. Bataillon i København, og i 1879 udnævntes han til Kaptajn og Kompagnichef ved 12. Bataillon i Fredericia. Ved sin Afskedigelse fra Linien i 1892 forflyttedes han som Kaptajn i Forstærkningen til København, hvor han tillige i en Aarrække var Medlem af Forplejningskorpsets Besigtigelseskommission. Under denne Virksomhed fik han Idéen til at oprette et Museum for gamle Militæruniformer, den saakaldte »histo-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sekondløjtnant
F. T. Grünwald.

riske Trøjesamling« (nu i Tøjhuset). Kaptajn Grünwald, der traadte ud af Hæren i 1902, beklædte i mange Aar Stillingen som Samlingens Leder.

Det er ikke alene som Soldat, at Kapt. Grünwald har gjort sig bemærket, men tillige som Maler. Aarene 1861-63 gennemgik han Kunstakademiets Modelskole, og han udstillede første Gang 1870 paa Charlottenborg. Senere blev han Krøyers Elev, og i 1894-95 udstillede han flere gode Billeder med Motiver fra Københavns Befæstnings Historie. Grünwald har bistaaet Godsejer Hage med Indkøb og Ordning af den bekendte Samling paa Nivaagaard, og det fortælles, at han blev taget med paa Raad, da Hage tog Bestemmelsen om at skænke Samlingen til Staten. Kort før sin Død i 1922 besøgte Grünwald Sønderborg og Dybbøl og de Steder, hvor han i 1864 havde kæmpet for sit Land.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Feltbreve fra 1864.

Vilhelm Langeland, der var Assistent i Privatbanken i København, gik frivillig med i Krigen ved 18. Regiment, hvor han gjorde Tjeneste som Sergant. Han kom først til Regimentet efter Dybbøls Fald, men deltog i Kampen paa Als den 29. Juni. Senere drog han til Amerika, hvor han døde midt i Firserne. Følgende Breve har han under Felttoget skrevet til sin Moder:

Den 21. 4. i 1864, i Barakkerne tæt bag Sønderborg.

Kjære Moder.

Efter en heldig Overrejse ankom jeg lykkelig til Høruphav, hvorfra vi gik med Oppakning til Sønderborg, hvor vi netop mødte 1. Bataillon af 18. Reg., som drog paa Forpost, vi blev af en Officer henvist til Major Lundbye, som vi efter lang Leden endelig fandt; han modtog os meget venligt og trykkede specielt Falkenskjold og mig ihaanden, da han kendte vore Navne; imidlertid gjorde han os bekendt med at vi maatte tage tiltakke med lidt Halm i en Barakke for denne Nat; den næste Dag skulde der blive sendt Bud efter os omtrent Kl. 8 Morgen. Klokken er nu imidlertid bleven ti uden at der er kommen Bud efter os, og jeg benytter derfor Lejligheden til at skrive dette Brev.

Du kan troe, det var en Forskjel at sove i Halmen med Klæderne paa, fra at sove hjemme under Edderdun. Imorges stod vi op og gik straks ind i Sønderborg, hvor vi saae paa Ruinerne. Vi gik helt ned til Brohuset, hvor 3. Reg. havde Forpost, vi kunde derfra se Preusserne spasere om paa den anden Bred, vi blev imidlertid af en Officer opfordret til at forføje os bort for at Preusserne ikke skulde faae Lyst til at sende nogle Spidskugler over efter os. Her er ellers aldeles stille, rigtignok sendte de os to Granater over som Morgenhilsen, men de gjorde ingen Skade.

Jeg har endnu ikke talt med Victor eller Tønder da de begge ere paa Forpost jeg haaber imidlertid snart at tale med dem.

Din Wilhelm.

Jeg haaber du kan læse min Skrift, thi det er jo kun Feltskrift.

Kjær, Søndagen den 24. April 1864.

Kjære Moder.

Jeg er nu ansat ved 18. Reg. 1. Comp. 3die Deling, hvor jeg er Sektionsfører; min Delingsfører er Lieutenant Victor Bokkenheuser, min Compagnicommandeur Secundlieutenant Kellner; disse ere de eneste Officerer ved Compagniet; derimod er der en Aspirant ved Navn Trepka.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kort efter at jeg havde skrevet mit sidste Brev til Dig fik vi en Ordre og afgik til vore respective Compagnier; mit laae paa Forpost ved Stranden nord for Sønderborg; da jeg kom derud traf jeg Victor spadserende paa de sørgelige Ruiner af en ødelagt Skandse, jeg kjendte ham strax uagtet hans noget fyldigere Ansigt og Bakkenbarter, han havde derimod neppe kjendt mig. Jeg blev snart introduceret hos Compagniets Honoratiores, nemlig Kellner, Trepka og de to theologiske Candidater Corporal Jungersen og Undercorp. Bredsdorph. Disse fire, Bokkenheuser og jeg holde Bord, Madkurv og Quarteer fælleds, saa at jeg paa den Maade har det meget godt.

Min første Forpost var ikke lang, thi om Aftenen skulde vi afløses, for at gaae i Quarteer i Vollerup. Jeg gik omkring og morede mig med gjennem Kikkerten at see paa Pikkelhuerne, som stak op af Løbegravene ovre ved Dybbel. Vi sad paa Voldskrænten og nød i al Ro vort Aftensmaaltid, da der var sluttet Vaabenstildstand fra Kl. 4-8. Alssund laae lige nedenfor vore Fødder og er ikke her bredere end 900 Alen; paa den anden Side hæver Dybbelbjerg sig med dets ødelagte Skandser, hvor de preussiske Flag nu veier. Kort før Kl. 8 saae vi store Støvskyer reise sig ovre paa Dybbel og opdagede i Kikkerten at det var Preusserne som kjørte Artilleri op i den gamle Skandse No. 10 som ligger lige overfor os. Lieutenant Kellner og Victor begyndte nu at yttre Frygt for at de vilde begynde at beskyde os strax ved Vaabenstilstandens Ophør, men dette skete dog ikke skjøndt vi først bleve afløste halvanden Time efter. Vi marscherede nu til Vollerup, omtr. en Mil, jeg med slæbende (?) paa hele min Bagage, hvilket slet ikke var rart og jeg lovede mig i mit stille Sind at sende Halvdelen deraf hjem igjen; jeg faaer nu imidlertid min Taske kjørt, min Tornyster maae jeg endnu foreløbig gaae omkring med paa Ryggen.

Vi har nu ligget i to Dage i Cantonnement i Vollerup, hvad Fortæringen angaaer have vi havt det meget godt, men Du maae ikke tro jeg har været af Klæderne, eller ligget i andet end Halm siden jeg kom paa Als, dette generer mig dog ikke videre, naar blot Halmen er ren. Nu er vi i Kjær, hvor vi ligge Quarteer og Reserve, imorgen skal vi paa Forpost ved Stranden igjen.

Igaar blev vi forbausede ved at høre en stærk og vedholdende Kanonade tilsøes, og vi blev halvt bange, forat det skulde være den østrigske Flaade, tilmed maatte vi vente saa længe paa Ordren til vor Afmarsch fra Vollerup, at vi begyndte at anstille allehaande Gisninger f. Ex. om muligvis Staben skulde være tagen. Ordren kom imidlertid tilsidst og vi erfarede, at hele Kanonaden ikke havde været andet end »Dannebrog« som holdt Øvelse.

Gage ser jeg slet ikke noget til herovre, før den 1ste kan der nok

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ialtfald slet ikke være tale om noget af den Slags, og da kun i det Tilfælde man tilfældigt kan faa Kløer i Intendanten. 36 Daler om Maaneden skal jeg da have.

Hils Andersens og sig dem, at de maa lade mig vide, hvor Ludvig er at finde, thi jeg kan ikke (finde ham).

Din Vilhelm.

Undskyld, hvis der er en Masse Skjødesløshedsfejl, thi jeg er for doven til at læse dette Sammensurium igjennem.

Ulkebøl, d. 8. Mai 1864.

Kjære Moder!

Du synes vel det er noget længe siden I sidst hørte noget fra mig, men jeg synes aldrig jeg har rigtig Ro til at skrive undtagen jeg er i Cantonnement. Dennegang slap vi dog med 5 Dages Forpost, men jeg ved ikke om det vil vedblive. Fik Therese sit Brev i rette Tid? Det gjorde hun vel neppe, da jeg ser af Viggos Brev, at I faar mine Breve saa mange Dage efter jeg har afsendt dem. Tak for Dit Brev, jeg seer af det, at Gottlob har faaet en god Ansættelse, hils ham mange Gange og bring ham min Gratulation; jeg seer ogsaa at Du vil være saa god at sende mig mit uldne Tørklæde og min Kniv, som jeg glemte; Tørklædet trænger jeg især deleshed meget til, men jeg har ikke faaet noget endnu, hvis Pakken ikke er afsendt endnu vilde jeg gjerne bede Dig tillige at sende mig de af mine Cigarer, som jeg ikke tog med. —

I dette Øjeblik modtager jeg Thereses Brev og forbavses over at hun kunde troe jeg havde glemt den 4de Mai; tillige kan jeg ikke begribe at Photographen vil paastaae, at han ikke har taget mig af, jeg var ganske rigtigt deroppe om Søndagen, jeg blev photographeret staaende, med Sablen foran mig og Manden satte selv Huen ned i Nakken paa mig, for at mit Ansigt kunde blive mere synligt. Photographen selv var en gammel Fyr med stort Skjæg og boede i samme Huus, hvor der er Musikudsalg. Findes Portraitterne maa Du endelig sende mig nogle, blot et Par Stykker, da jeg har lovet Dem bort herovre.

Her skeer nu desværre en lille Forandring med Officererne ved Compagniet, da Lnt. Kellner skal forsættes og Capt. Baller være Compagnicommandeur, men jeg haaber ikke det vil sige meget, da han tillige skal være Bataillonscommandeur, naar vi ere i Stillingen; ellers kunde det nok være jeg ikke fik det saa godt, som jeg havde det før, da Captainen af alle herovre ansees for en temmelig ubehagelig Mand.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det har været temmeligt koldt herovre i den sidste Tid, jeg har frosset endeel om Natten paa Forposten, især da jeg stadigt har været ude med Arbejdscommandoer paa Steder, hvor der ikke er Spor af Ly for Blæsten, eller Halm man kan sætte sig paa, saa at man hele Natten maa spadsere op og ned paa samme Plet; jeg beholder da sædvanligvis min Tornyster, thi den varmer ikke saa lidt endda, af og til tager jeg mig da en Stump Chokolade eller en lille Snaps for at holde Varmen. Forleden Nat havde jeg Commando over en Baunevagt paa 12 Mand, hvilket jeg ikke var rigtig glad ved, da min Formand ikke saa sig istand til at give mig tilstrækkelig Underretning om hvorledes Baunen tændes, hvilket skulde gjøres i det Tilfælde, at Fjenden begyndte en Overgang her eller vi saae andre Bauner langs Kysten brænde; Natten spændte imidlertid af uden Uroligheder. Her er i det Hele taget meget roligt herovre; forleden Dag blev der dog skudt endeel i den Del af Sillingen vi besatte, vi mærkede imidlertid ikke meget til det, da vi laae i Reserve i Kjær, medens den anden Halvdeel af Regimentet havde de yderste Forposter. Det var fra vor Side, der blev begyndt, da man saae Preusserne med største Frækhed kjøre op med mindst 50 Pontonner ved Sandbjerg lige overfor Rønhavebatteriet, som da sendte nogle Granater over til dem. Den første sprang lige bag ved en Vogn, men bevirkede kun, at de pidskede paa Hestene i en voldsom Grad, senere faldt en af vore Granater midt blandt en Flok Ryttere, man antager har været en Stab; Følgen var at endeel Ryttere og Heste styrtede. Fjenden svarede naturligvis ogsaa med en hel Deel Granater, og tre Artillerister af vore saaredes. —

Imorgen Aften skulde vi atter paa Forpost og rimeligvis indtage en Stilling længere mod Syd, ved Kirkebatteriet, som nu er udmærket restaureret; vi have i det hele taget benyttet Tiden udmærket til en Mængde gode Forsvarsarbejder. —

Din Vilhelm.

Ombord paa Frederik d. 6te d. 30te.

Jeg var med i Fægtningen igaar; den var meget varm, men jeg gik uskadt ud af den. Ved et Tilfælde førte jeg Deling den Dag, af mine 50 Mand har jeg kun 20 tilbage. Af Officererne ved Compagniet er kun Victor tilbage. Compagnichefen Capt. Baller er saaret, Lietnt. Trepka er falden. Den anden Aspirant ved vort Compagni, Baron Bretton, som kom herover for kort siden, faldt ved min Side; om han er død eller kun saaret veed jeg ikke, ialfald er han i Preussernes Hænder; thi i samme Øjeblik han faldt omgik Preusserne os paa den Fløj hvor jeg laae med min Deling, jeg var ikke ti Skridt fra disse grove Djævle, hvoraf een, som maa have været Officer stod og pegede paa mig med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sin Sabel. I samme Øjeblik fik hele Compagniet Ordre til at retirere til det næste Gjærde. Vi gik da tilbage over den aabne Mark, medens Preusserne laae ved Gjærdet bag os og sendte deres Sværme af Spidskugler efter os. Kort efter blæstes Avanceer for hele 18de Regiment og med Hurraraab kastede vi fra Gjærde til Gjærde, et Øjeblik troede vi at Preussernes Forbindelser til Als var afskaaren af vore Skibe og at vi kunde tage dem alle; men desværre kort efter beordredes vi atter tilbage og stadig langsomt tilbage til Kjærby, hvor vi samledes, og hvor jeg atter saa Victor, som jeg ikke havde seet siden Begyndelsen af Fægtningen, og vi lykønskede hinanden til vor Frelse. Resterne af vort Regiment samledes ved Sundsmark Barakker, som alle stod i lys Lue; vi havde selv antændt dem for at de ikke skulde falde i Preussernes Hænder. Vi begav os da paa den lange og tunge Vej ad Kegnæs til; paa Vejen standsede vi for at lade de andre Regimenter passere os, da vi skulde dække deres Retraite og jeg saae mig pludselig hensat til 2det Compagnie, som var det aller bageste; Major Lundbye sendte mig nemlig til det for at overbringe en Melding og sagde at jeg gjerne kunde blive der. Vi formerede Kjæde til Fægtning og trak os langsomt tilbage efter de andre; Fjenden maae imidlertid være bleven udmattet, thi han forfulgte os meget langsomt indtil vi endelig naaede Kegenæs, hvor vi nogen Tid efter bleve indskibede udmattede og udasede, som vi vare. Jeg talte senere med Majoren, som takkede mig fordi jeg havde udført hans Ærinde, gav mig Haanden og sagde, at han hvis han huskede, vilde telegraphere hjem om mig, naar han telegrapherede om sig selv. —

Det er næsten umuligt at faa Ro til at skrive her ombord, men jeg skal senere give Eder en nøiere Beskrivelse af Begivenhederne.

Hils dem alle derhjemme.

Din Vilhelm.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

AF EN GAMMEL GAARDS HISTORIE

TIDEN FOR 200 AAR SIDEN.

Ved Nicolai Svendsen.

Den ældste af min Slægt paa mødrene Side, om hvem jeg ved noget nøjere, hed Tammes Andersen Tofft. Han levede i første Halvdel af det attende Aarhundrede og boede i en af de syv Gaarde, som dannede Landsbyen Hjemsted i den sydvestlige Del af Skærbæk Sogn. Flere af disse Ejendomme er nu forsvunden ved Arvedeling og Udstykning. Gaardene laa den Gang ved en sandet Vej, der sikkert fra Arilds Tid har skabt Forbindelse mellem Sognets Beboere inde paa Gestlandet og de udstrakte Marskenge, som i en halv Mils Bredde mod Vest danner Grænsen ud til Vadehavet. Disse Gaarde bestod af tre Længer med den aabne Plads og Indgangen mod Nord, medens alle Værelsers Vinduer laa solret mod Syd med Udsigt til en lille Kaalgaard, der var omgivet af Jorddiger med Hyld og Tjørn, og for øvrigt ned over hele Bredeaa-Sletten med de fede Græsgange.

Gaardene var alle omtrent af samme Størrelse og lignede hverandre baade i det ydre og i det indre. De maa antages at være bygget i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede. Paa en Banke syd for vor Gaard har jeg som Dreng fundet Masser af Muslinger, som efter Overleveringen hidrørte fra en Ovn, hvor man fremstillede den faste Muslingekalk, der benyttedes ved Bygningernes Opførelse. Det er ikke usandsynligt, at Gaardene er bleven bygget, kort efter at Stormfloden i 1634 havde ødelagt Misthusum derude ved Kysten. Nogle af de Overlevende er maaske tyet ind til dette Sted ved Foden af den høje Gestaas, hvor Faren for Undergang var mindre.

Disse Hjemsted Gaarde stod i næsten uforandret Skikkelse til langt ind i det nittende Aarhundrede. Senere har de maattet vige for Nybygninger og Ombygninger. Men endnu mindes ældre Mennesker de gamle Bygninger med de blyindfattede Vinduer, deres lave Stuer: æ stoe Dørns, æ lille Dørns, æ Kløv, æ Pissel, Bilæggerovnen med de blanke Messingknapper og endelig Ydrevæggenes Fliser med de bibelske Billeder, fremstillet i Holland og hentet hjem sammen med mange mærkelige Rariteter af Egnens Studeskippere. Men foruden den gamle udskaarne Kiste med Indskriften: »Set til Gud ale din Lid oc Tro, saa fanger du Løke oc øvige Roo« er intet bevaret af Bohavet paa Tammes Andersen Toffts Gaard. Det vilde dog ikke være vanske-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligt i Erindringen at tegne denne i alle Enkeltheder, som den har staaet, medens Slægt fulgte Slægters Gang gennem to Aarhundreder.

Tammes Andersen Tofft døde i Aaret 1743. Det var i Kristian den Sjettes Dage og for denne Egns Vedkommende nærmest ved Indgangen til en ny Tid, baade økonomisk og aandeligt set. Al Jord dyrkedes endnu ved Fællesdrift, som den ret uforandret havde bestaaet i mange Aarhundreder. Men Nationens bedste Mænd begyndte dog at stille sig i Spidsen for Bondesagen og med en Forbedring af Agerdyrkningen for Øje. Herude i den afsides liggende Egn paa Vestkysten mærkede man foreløbig ikke stort til det Pust, der kom udefra. Man levede Livet i det hele og store saaledes, som det var overleveret fra gamle Dage. Ikke engang Kartoffelavl var kendt paa dette Tidspunkt.

Der skal have raadet Velstand i Gaardene. Dette skyldtes for en stor Del Kvægopdræt i Marsken og stigende Priser. Men 1747 lukkede Hollænderne for Indførsel af Stude, og i de følgende Aar hærgede Kvægpesten hele Vesteregnen. Der begyndte dermed en Nedgangsperiode, som holdt sig i lang Tid. Ved Udstykningen, der skete ca. 30 Aar efter Tammes Toffts Død, indledede Landboreformen paa dette Strøg. Den foretoges i Skærbæk Sogn i Aarene 1783 til 1785 ved Landmaaler Niels Lauritzen af Thiset, og Arbejdet foregik under mange Vanskeligheder og ret stor Misfornøjelse. Men den 17. Juni 1785 blev Udstykningsakterne med vidtløftig Beskrivelse af alle Enkeltheder godkendt og underskrevet af Amtmand Stemann i Haderslev, efter at Opmaalingen og Delingen forinden for de Løgumkloster og Schackenborg Tjenere var bleven tiltraadt af de paagældende Myndigheder. Hele den udførlige Reform toges den 19. Januar 1786 til Efterretning af Gesing Grandemænd ved Underskrift i Udskiftningsprotokollen af Oldermanden Iver Hansen.

Ligtalen over Tammes Andersen Tofft i 1743 holdt den lærde Andreas Fog, som i 1739, kun 26 Aar gammel, var kaldet til Sognepræst i Skærbæk. Han var en Præstesøn fra Guldager ved Varde, havde været Lærer ved Ribe Latinskole og derefter Kapellan der i Byen. Her ægtede han Biskop Anchersens Datter Theodora, der dog døde 1742 i Barselseng med den Førstefødte. I Pastor Fogs Tid mærkedes i Sognet et rigt aandeligt Røre, skabt ved to kirkelige Retninger, som i Aartier derefter prægede vor Landsdel. Præsten var selv stærkt paavirket af Herrnhutterne eller af de mæhriske Brødre, som de kaldtes den Gang. Det var før Grundlæggelsen af Christiansfeld, og Brødrene holdt i den Tid til i Stepping Præstegaard, hvorfra Udsendinge udgik til Landsdelens forskellige Egne, saaledes ogsaa til Skærbæk, hvor foruden Sognepræsten mangfoldige Mennesker blev greben af deres Forkyndelse. Adskillige forlod deres Hjemstavn og drog til Stepping, hvor der ved

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Præsten Jørgen Kastrup var skabt et herrnhuttisk Samfund. Blandt dem var senere to af Tammes Andersen Toffts ugifte Døtre. Udløbere af Bevægelsen har holdt sig indtil vore Dage.

Syd fra kom samtidig med Brødrene Brorson og deres Jævnaldrene Pietismen, der ogsaa hurtigt fik Tag i talrige Sjæle. Den Vækkelse, som var skabt ved »det rare Kløverblad« fra Randerup, havde sin ypperste Repræsentant i den store Salmedigter og Biskop Hans Adolph Brorson i Ribe. Det vides, at han med særlig Forkærlighed gæstede de vestslesvigske Sogne, og ved hans Tilskyndelse blev der ikke blot i 1742 bygget en Skole i Kirkegaardens sydvestlige Hjørne i Skærbæk, men ogsaa samme Aar med hans Tilladelse »af Hjemsted og en Del af Gesing Mænd« opsat et Skolehus i et Bøsseskuds Afstand fra Tammes Andersen Toffts Gaard. Den var i Brug helt til 1857. Man maa gaa ud fra, at disse tre Skolers Opførelse indenfor samme Landsbydistrikt ligesom de øvrige Begivenheder fra dette Tidsrum har været medvirkende til at præge den ny Tid.

Min Tip-Tip-Oldefar Tammes Andersen Tofft har nok været en gammeldags fri Kongsbonde, som lige saa lidt som de andre Mænd derude i Marsken kendte noget til Tynge, det være sig i Form af Hoveri, Stavnsbaand eller Vornedskab. Jeg forestiller mig ham en Sommerdag gaaende ad de Veje, der den Dag i Dag paa een Undtagelse nær i samme Tilstand som den Gang gennemskærer den udstrakte Slette. Her græssede han som Fædrene før og efter ham sine Stude, og her avlede han det gode Hø, der var en Nødvendighed som Vinterfoder. Jeg kan ogsaa tænke mig ham gaa bag den tunge Hjulplov op og ned ad de magre Agre nordvest for Gaarden, hvorfra han havde den smukke Udsigt over et udstrakt Udsnit af sin Hjemstavn. Øverst oppe øjnedes Omridsene af Ribe Domkirke, mod Syd og Sydvest den flade Marsk, Landsbyerne langs Gestranden over til Ballum og det Par Gaarde, som efter Stormfloden 1634 paa ny var bygget op paa Misthusums Værfter. Men ude i Kimmingen mod Vest bag Havets Sølvstribe skimtedes Rømøs hvide Sandklitter. Tilsammen et ret enestaaende Landskab for den, der havde Øjne at se med og Forstaaelse for dets Ejendommeligheder.

Dette var altsammen hans lille Verden, maaske maalt i Mil noget snæver, men paa anden Maade ret indholdsrig, og ud over den kom Folk i Reglen ikke den Gang, hvis de da ikke som Rømøboerne tog ud paa Grønlandsfart eller som adskillige sejlede til Holland, en Vej, der var fuld af Farer, men ogsaa saare indbringende.

Maaske dvælede Bondens Tanker som oftest ved Familiens Fremtid. Med sin Hustru Karen havde han fem Døtre. En Søn, Peder Thomsen, var død som ung. Den ældste Datter, Esther, var forlovet med en brav

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ung Mand fra Nabolaget, og der var saaledes Udsigt til, at Ejendommen kunde bevares i Slægtens Eje. Dette Haab gik ogsaa i Opfyldelse, og derom berettes i det følgende i en Skifte- og Overladelseskontrakt, dateret Hjemsted den 13. December 1743, som maaske maatte være af mere end lokal Interesse, da den giver et godt samtidigt Billede af de i den gamle Hjemsted Gaard raadende Tilstande.

Stilen, Retskrivningen og Tegnsætningen er i Overensstemmelse med Originalen, som findes optegnet i Bibogen til Skyld- og Panteprotokollen for Hviding og Nørre Rangstrup Herreder og lyder saaledes:

Som Tammes Andersen Tofft i Hiemsted for nogen Tid siden ved Døden er afgangen, og efter Hans Kongelig Majestæts allernaadigste Forordning imellem hans efterlevende Enke og 5 Børn med Skift og Deling bør at ske Rigtighed. Til den Ende haver Enken Maren Tammeses med hendes Lauværge Povl Pedersen i Øster Obeling og Børnene med deres Formyndere, navnlig Sognefogden Sr: Anders Hansen i Hiemsted, for Est Tammes Daatter, Peder Pedersen i Giesing for Anne Tammes Daatter, 21 Aar gammel, Hans Jørgensen i Giesing for Mette Tammes Daatter, 18 Aar gammel, Anders Henningsen i Giesing for Maren Tammes Daatter, 15 Aar gammel, og Hans Andersen Ulf i Hiemsted for Karen Tammes Daatter, 13 Aar gammel, i Stervboen været forsamlet og paa Boens Tilstand gjort en Overslag, hvor de da i Venlighed er bleven forenet saaledes, at eftersom ærlig og velagtet unge Karl Peder Hansen i Giesing agter sig med den ældste Daatter Este Tammes Daatter udi Ægteskab at begive, saa haver forbemeldte Formyndere og Laugværger respective for sig og i Kraft af dette dennem paaliggende Værgemaal paa deres Myndlingers Vegne overdraget og afstaaet, saasom de og hermed overdrager og afstaar fra sig, deres Myndlinger og deres Arvinger, til Peder Hansen og sin tilkommende Fæste-Møe Este Tammes Daatter samt begge deres Arvinger, den af Defuncto til Hans Døds-Stund og siden af hans efterladte Enke beboede i Hiemsted beliggende 2½ Ottings Bønder-Grund og Ejendom med Huuse og Bygning, Agger, Eng, Forte, Fælge, Hede, Kiær, Mose, Kirkestandelser og al anden Rettighed, som nu dertil ligger, og af Arrilds Tid dertil ligget og været haver, desligeste Fæe, Beester og Sæd, Boe og Boeskab, rørende og urørende Gods og Formue, intet undtagen i nogen Maade, saaledes at de det nu straxen maa antage, dermed som deres Eiendom og selv forhvervede Gods i alle Maader uden nogen Mands Tiltale og Modsigelse, efter egen Behag skalte og valte og sig det saa nyttig giøre, som de selv bedst veed og kand, ligesom de da og sig tilforbinde Peder Hansen og hans tilkommende Hustrue paa ermeldte til hannem overladte Eiendoms Gaard med dens rette Tilliggelser, til Hvidding Herreds-Ting lovlig Skiøde at meddele, saasnart

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det forlangt vorder og efter foregaaende Laubud ske kand og dennem samme for hver Mands Paa- og Tiltale under hvad Prætext det og maatte ske kunde, at frie Hiemle og tilstaae (d. v. s. overdrage og tilstaa fri, nemlig for hver Mands Paa- og Tiltale).

Hvorimod Peder Hansen forpligter sig og sine Arvinger ey allene at svare til alle Kongelige Restanter, saavel som al anden Privat-Giæld, som ved Gaarden hæfter, men endog derforuden at give til enhver af sin Fæstemøes 4 Søskende for Fædrene og Mødrene Arv i rede Penge 230 Mark lybsk, siger To Hundrede Mark og Tredive Mark 1, som til enhver af dennem ved deres 18. Aars Udgang uden Renter skal betales; men bliver de længere staaende, da deraf at give aarlig Renter som de om den Tid kand blive accorderet; derforuden skal enhver af dennem have 30 Mark 1 til Klæder og en forsvarlig Kiste og Seng, saa god som 100 Mark 1, eller Et Hundrede Mark 1 i Steden derfor, hvilke forskrevne 30 Mark 1 og Kister og Senge til enhver ved deres 24 Aars Udgang skal betales; men bliver de førend gift, da skal de omrørte 30 Mark og Kister og Senge til dennem om samme Tid betales, og skal Stavnens Beboere forsyne dennem med fornøden Klæder af Ulden og Linden til de opnaar deres 18. Aars Alder, og saalænge som de er eenlige og ugifte, nyder de paa deres Føde-Stavn fri Huus Værelse, Seng og fælles Ild og Lyss, og naar dennem dette, som forskrevet staar, rigtig er bleven betalt og efterlevet, da ey videre ved Stavnen eller dennes Beboere i nogen optænkelige Maade have at prætendere, under hvad Paaskud det endog maatte skee kunde.

Angaaende Enken Karen Tammeses, da forbliver hun ved Stavnen og nyder af dens Beboere, saalænge hun lever, hendes forsvarlige Ophold, med Kost, Klæder og Tilsyn, samt hvis hun ellers maatte behøve, saavel i hendes sunde som Sygdoms Dage; dog nøies hun for det første med at være med Peder Hansen og hans tilkommende Fæste-Møe paa Mad og Maal. Men om ved Dødsfald eller i andre Maader saadan Forandring maatte skee, at hun kunde have lovlig Aarsag til at prætendere, at være for sig selv paa Aftægt, da skal Hende efterskrevene til Aftægt af Stavnens Beboere gives; Nemlig: Til Huusværelse skal Hun have et Rom i Gaarden, hvor det best kand passe sig, og Stavnens Beboere paa egen Bekostning det saaledes for Hende at lade indrette, at Hun derudi kand have Hendes beqvem Værelse, hvorudi Hun tager Hendes egen Kiste og Seng med sig, derforuden skal Hende saameget Boeskab derudi leveres, som Hun vel kand hielpe sig med, og Stavnens-Beboere det vedlige at holde; Item skal Hun have aarlig Tolv Skiepper Rug, Otte Skiepper Malt, Tree Skiepper Byg-Greyn, 1/2 Part feet Sviin, 2 feede Giess med feer, To Rixdaler til Hummle, Salt, Hør og Offer, daglig skal Stavnens-Beboere give Hende en Kande söd-Melk, som ey

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er flödt, aarlig skal Hun have 3 Kinneker Smör, Brygger og Bager-Redskab bruges til Fælleds, Kaal af Kaal-Gaarden og Brendsel af det som til Stavnen indbierges, tager Hun saa mange og meget som Hun haver fornøden, fri Heste og Vogn til Kirke og Mölle skal Hende ikke nægtes; med Rygte og Tilsyn skal Hende gaaes til Haande, som for Gud og Övrighed forsvarlig kand være, og naar hun ved Döden afgaar, da Stavnens Beboere Hende en sömmelig Jordefærd at bekoste, og saa alt hvis Hun sig efterlader Stavnens Beboere alleene at tilhöre.

Og paa det Enken og salig Tammes Andersen Toftes Börn tillige med deres Formyndere respective om den herudi belovede Aftægt og stipulerede Fæderne og Møderne Arv disbedre kan være forsikkeret, da pantsætter Peder Hansen til dennem herved, de til Hannem overladte 2 1/2 Ottinger Bönder-Grund og Eiendom, tilligemed sit övrig havende og fangende, rörende og u-rørende Gods og Formue, ihvor det endog maatte findes og antreffes, Consenterer derhos, denne Contract i Hvidding-Herreds Skyld og Pante-Protocoll at maa protocolleres, uden at Hand derhos er tilstæde, eller derom advares; Ligesom da og ovenbemeldte Formyndere for salig Tammes Andersen Toftes Börn, dennem ligeleedes ved deres havendes og fangendes Godses og Formues Pantsættelse, sig og deres Arvinger hermed tilforbinde, ovenbemeldte dennem paatagene Formynderskaber saaleedes at forestaar, som det ærekiære og troe Formynder velegner og anstaaer, fölglig deres Myndlinger, i fald de, i Henseende til det som dennem er udlovet, imod Forhaabning skulde komme tilkort og ey erlange deres Betaling, i alle Maader være ansvarlig og dennem Skadeslöss at holde; saa og tilstæde dette paa deres Gaarde og Navne i Hvidding Herreds Skyld og Panteprotocoll at maa protocolleres, uden at de derhos er tilstæde, eller derom advares.

At dette saaleedes uryggeligen og Skadeslöss skal holdes og efterkommes, haver Contrahenterne paa begge Sider denne Contract og Arve-Forliig, til ydermeere Bekræftelse egenhændig underskreven, og tiennestlig ombedet Kongelig Majestits Fogeder og Skriver i Hvidding Herred, med dem til Vitterlighed at underskrive.

Actum Hiemsted den 13de December 1743. *J. Martini.*

Til Vitterlighed

J. C. Musmann. *P. G. Holm.*

Anders Hanssen.
Peder Pederssen.
Hanss Jörgenssen.
Anders Henningssen.
Hanss Anderssen Ull.
Peder Hanssen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag for 2. Halvaar 1943 if. Dansk Oplagsk. **16.463 Eksempl.**

Akcidenstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichefabrik, Bogbinderi
Hovedkontor: **Slagelse.** Telf. 2000.
Hovedstadskontor: Axelborg, Telf. Palæ 4758.

Bornholms Avis og Amtstidende

Telefon
136 - 636 - 836 - 936

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Aktieselskabet
Bornholms Kul-Import
RØNNE

Holbæk Amtstidende **Odsherreds Tidende**

Enhver Bilist kender Holbæk Amts gode Veje — enhver Annoncør kender den gode Vej til Kunderne i Holbæk Amt.
Telefon Holbæk 71 Telefon Nykøbing 7

Kalundborg Avis

Byens og Egnens ældste Blad
til for Læsernes Skyld.

Fyns Tidende

Dagligt gennemsnitligt Oplag for 2. Halvaar 1943
28.162 Ekspl. netto iflg. Dansk Oplagskontrol.

TIDENDE

FOR NAKSKOV, MARIBO OG RØDBY

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Nakskov
Filialkontor i Maribo og Rødby

Roskilde Dagblad Byens og Egnens Blad

Søger De Husassistent eller anden Medhjælp, da averter i *Roskilde Dagblad*. *Søger De Plads* i Nærheden af København, faar De den bedst gennem en Annonce i *Roskilde Dagblad*. Vort *Trykkeri* leverer Tryksager af enhver Art.
Telefon Roskilde 601 (2 Linier).

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Lolland-Falsters
Stiftet **Stifts-Tidende** 1805

Hovedkontor: Nykøbing Falster Landsdelens ældste Blad

Maribo Amtstidende

MARIBO

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands største Blad.

Oplag:
Hverdage ca. 20.600 Ekspl.
Søndage ca. 23.000 Ekspl.

Reserveret

A. F. J.

TEKSTILFABRIK

Import En gros

Herning.

Aktieselskabet
SIMON BRØND & CO
Barnevognsfabrik
Vejen

THOMAS JENSEN

TRIKOTAGEFABRIK

IKAST . TELF. 136

VEJEN
TRÆLASTHANDEL
Aktieselskab
Telefon 4

Holbæk Amts Andels-Svineslagteri

HOLBÆK

A. W. MILLING
Aktieselskab
Østerbro 37 a Telf. 88 og 89
AALBORG

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

Til alle Festligheder

PREMIER IS

Esbjerg

Støt dansk Industri

M. Jørgensen, Frøavl & Frøhandel

Grejsdalen A/S. Vejle.

Jydsk

Trikotagefabrik A/S

IKAST

Oscar Christensen

Kolonial en gros

Kolding — Varde — Haderslev — Aabenraa

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717

KØBENHAVN

Adda

Korsetterne virker slankende, sidder eminent og er behagelige i Brug.

TELF. C. 13186

KRYDSFINER-HANDELEN

HYLTEBRO 5

KØBENHAVN

N.

A/S P. SCHOU & CO

TRÆLASTHANDEL

Kolding (Grundl. 1840

A. Schjøth

Rør & Sanite

Vejle

N. P. Hansen & Co.

Spedition — Kontrol

og Pakhusforretning

Odense

Aktieselskabet

Helsingørs Væveri

Helsingør.

Odense Frøkontor

Odense

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

NAKSKOV SKIBSVÆRFT
NAKSKOV DANMARK

A/S Neumann & Zimmermann
Kanalvej Lyngby

CODAN
Gummistøvler

Hans Jensens Eftf.
Trikotagefabrik
IKAST

H. Rasmussen & Co.
Aktieselskab
Frederiksgade 37-39. Telf. 59.
Odense.
Jernstøberier.

BRUUN & SØRENSEN A/S
Kgl. Hofleverandør
grundlagt 1893
INGENIØRFORRETNING
Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet
AARHUS
Kannikegade 18
Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364
KØBENHAVN
Niels Ebbesensvej 20
Tlf. C. 5036

N. C. Mehlsen, Struer.
Fiskeexport & Røgeri.
Telegramadresse: Mehlsen — Telefon 2

Frederikshavn
Mælkeforsyning

H. C. Hansen
Trikotagefabrik
Ikast Telf. 21

Carl M. Cohr's
Sølvvarefabriker
Aktieselskab
Fredericia

POUL KRØJGAARD
Trikotagefabrik
HERNING Telf. 406

HUSK VORE CISTERNER
»Phønix Model 33«, »Ideal 1935« og »Phønix-Duplex« (dobbeltskyllende).
Maskinfabriken Phønix Odense

Thisted Jernhandel
v/ Chr. Homann
THISTED

»TAVANNES WATCH« & »ADMIRAL«
er to af de bedste Schweizer
Præcisions-Uhre.
Forlang dem hos Deres Uhrmager.

A/S Kulkompagnie
A/S De forenede Kalkværker
Thisted

MOGENSEN OG DESSAUS VÆVERIER
AKTIESELSKAB
ODENSE

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderjydsk Teglindustri
Nordre Fasanvej 217 - København N.
Telf. C. 4520 — Tage 1700 — Tage 1717
Facadesten, flammede Sten, Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab
Tlf. 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.
Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen
Aktieselskab
HORSENS Telefoner: 207 — 807 — 808

Restaurant
Bryggergaarden - Odense
Byens bedste Spisested

Skal man til og fra
Sønderjylland
benytter man
Sydfynske Jernbaner

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK
Telefon Pindstrup { 13 / 18

Aktieselskabet
Dampmøllen Victoria
Odense

Eriksen & Christensen
Aktieselskab
Korn og Foderstoffer Esbjerg

Thisted
Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

Forlang **Gulvtæpper**
fra
Sønderjydsk Tæppefabrik
A. R. KJÆRBY
Højer

Graasten Teglværk
GRAASTEN

Oscar Bruun & Co.
Kolonial en gros m. m.
Skanderborg

Frøcontoret
(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)
KOLDING
Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol.
Antager Frøavlere

Rio Radiatorer
Ribe Centralvarme-Komfurer
Ribe Centralvarme-Kamin
Ribe Kakkelovne
Ribe Kaminer
A/S Ribe Jernstøberi
Ribe **Telf. 261 (2 Linjer)**
Grundlagt 1848

Hellerup Skolæstfabrik
Aldersrogade 3 København
Telefoner 7519 - 9775

O. M Olsens Søn
William Olsen
SKOTØJS-MAGASIN
Største Specialforretning i Slagelse. Grundlagt 1893
Slagelse - Telf. 499

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK